

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”

АНГОЛЕНКО Валентина Володимирівна

УДК 378.011.3-051:36-051]:343.265.2-053.6 (043.3)

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО
ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ
НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З
ВИПРОБУВАННЯМ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Слов'янськ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано в Державному вищому навчальному закладі „Донбаський державний педагогічний університет” (м. Слов’янськ), Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
Рассказова Ольга Ігорівна,
Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради, завідувач кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Караман Олена Леонідівна,
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ),
директор Інституту педагогіки та психології;

кандидат педагогічних наук, доцент
Шароватова Олена Павлівна,
Національний університет цивільного захисту України (м. Харків), доцент кафедри охорони праці та техногенно-екологічної безпеки.

Захист відбудеться „06” грудня 2018 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 12.112.01 у Державному вищому навчальному закладі „Донбаський державний педагогічний університет” за адресою: 84116, Донецька область, м. Слов’янськ, вул. Г. Батюка, 19, ауд.201.

Із дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://www.slavdpu.dn.ua/index.php/nauk/vch-rada-soc-pedagog/povidomlenya-spec-vchena-rada> та в бібліотеці Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” за адресою: 84116, Донецька область, м. Слов’янськ, вул. Г. Батюка, 19.

Автореферат розіслано „06” листопада 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.М. Курінна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сьогодні в умовах загострення в Україні соціальних конфліктів соціальна робота передусім розуміється як практико-орієнтована галузь знань, що спрямована на надання соціальної допомоги та підтримки дітям, які належать до групи „соціального ризику” – категорії населення, яка більше за інші схильна до прояву делінквентної та кримінальної поведінки, – зокрема неповнолітнім правопорушникам. Потреба в наданні неповнолітнім правопорушникам якісних соціальних послуг, що сприяють їхньому поверненню до життя в суспільстві, зумовлює необхідність змін у підготовці майбутніх працівників соціальної сфери (соціальних працівників, соціальних педагогів). Ці зміни детерміновані насамперед утвердженням нових пріоритетів суспільного життя, пов’язаних із першочерговістю інтеграції маргіналізованих верств населення до соціального мікросередовища, актуалізацією суттєвого соціально-педагогічного впливу громади на особистість.

Нові вимоги до працівника соціальної сфери, пов’язані з необхідністю перезавантаження системи „неповнолітній правопорушник – фахівець – громада”, постали в результаті реформуванням пенітенціарної системи, змін у нормативно-правовій базі держави (прийняття Закону України „Про пробацію”, унесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу України, Кримінально-виконавчого кодексу України тощо). Зокрема в статті 12 Закону „Про пробацію” пробація щодо неповнолітніх (осіб віком від 14 до 18 років) розуміється в аспекті супроводу дитини з урахуванням її вікових і психологічних особливостей, надання їй необхідної соціальної та психологічної допомоги спеціалістом зі значним багажем знань, умінь, навичок і спеціальних технологій роботи, які не тільки допомагають виявити внутрішні та зовнішні мотиви правопорушень, а й забезпечують виправлення поведінки неповнолітніх.

Проблема підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми правопорушниками в нових професійних умовах викликає значний науковий інтерес і розробляється в контексті загальної методології соціальної роботи (І. Зверєва, А. Капська, Л. Міщик, С. Харченко та ін.). Зокрема, дослідниками: схарактеризовано різні напрями соціальної роботи та соціально-педагогічної діяльності фахівця, серед яких і правозахисний (В. Данильченко, І. Ковчина, Н. Лавриченко Л. Сущенко, Л. Хоружа, К. Яковенко та ін.); розкрито специфіку роботи працівника соціальної сфери в різних інституціях соціалізації дитини (Т. Алексеєнко, І. Богданова, С. Болтівець, С. Литвиненко, С. Курінна, І. Трубавіна та ін.); висвітлено особливості соціально-педагогічної діяльності з дітьми, які мають девіації (Т. Гніда, Н. Максимова, О. Рассказова та ін.).

Проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, яким властива протиправна поведінка, торкаються у своїх працях О. Беца, О. Безпалько, Е. Герасимова, Т. Журавель та ін. Питання підготовки фахівців до соціально-правового захисту та роботи з відновлення статусу неповнолітніх розкриваються в дослідженнях П. Вівчар, О. Бандурки, К. Дуванської, С. Замули, О. Кісіль, О. Караман, В. Кривуші, І. Лебедевої, В. Лютого, В. Оржеховської, О. Пилипенко, В. Приходько, В. Синьова, В. Сорочинської, Ю. Чалий та ін. Основи психолого-педагогічного супроводу та

соціальної роботи із соціально дезадаптованими дітьми та їхніми сім'ями, ресоціалізації та соціальної реабілітації дітей і відповідної підготовки фахівців розглядають Н. Коношенко, С. Коношенко, Л. Мороз, О. Павлик, Л. Ростомова, І. Цибуліна, Ю. Чернецька, І. Шамриленко та ін.

За результатами теоретичного та практичного аналізу проблеми професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, виявлено, що порушена проблема не здобулася до цього часу на всебічне наукове осмислення. Система професійної підготовки студентів – майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, потребує розвитку та вдосконалення, що зумовлено й виявленими *суперечностями* між: загостренням проблеми дитячої злочинності, а отже, зростанням потреби держави в працівниках соціальної сфери, підготовлених до професійної взаємодії з неповнолітніми правопорушниками, і недостатнім використанням можливостей закладів вищої освіти соціально-педагогічного профілю з підготовки кадрів, здатних вирішувати проблеми дитячої злочинності; упровадженням у пенітенціарній системі нової відновлювальної парадигми покарань щодо неповнолітніх, що зумовило введення до штату служби пробації нового суб'єкта – соціального вихователя, і відсутністю науково обґрунтованої методологічної бази професійної діяльності та підготовки майбутніх працівників служби пробації до соціально-виховної роботи з дітьми; багатогранністю та складністю підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, які відбувають покарання не пов'язане з позбавленням волі, і недостатньою розробленістю питання педагогічних умов такої підготовки, які б забезпечили ефективності цього процесу.

Актуальність окресленої проблеми, недостатня її теоретична й практична розробленість і виявлені суперечності зумовили вибір теми дисертаційної роботи – **„Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” як складова частина комплексної наукової теми „Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення” (державний реєстраційний номер 0115U003305). Тему дисертації затверджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 14.06.2016 р.).

Об'єкт дослідження – процес підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми правопорушниками в службі пробації.

Предмет дослідження – педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Мета дослідження – науково-теоретично обґрунтувати й експериментально

перевірити педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Відповідно до поставленої мети, об'єкта та предмета визначено такі **завдання дослідження**:

1. На підставі аналізу наукової літератури висвітлити витоки та ступінь розробленості проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в службі пробації.

2. Дослідити соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як сучасний педагогічний феномен.

3. Схарактеризувати сучасний стан підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням розроблених критеріїв і показників.

4. Теоретично обґрунтувати та розробити педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у службі пробації.

5. Експериментально перевірити й оцінити результати впровадження педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у службі пробації.

Для вирішення поставлених завдань і досягнення мети було використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз наукової, науково-практичної й інструктивно-методичної літератури, порівняння, зіставлення, класифікація, систематизація – для визначення історичних тенденцій і сучасного стану розробки проблеми підготовки працівників соціальної сфери до роботи в службі пробації; теоретичне узагальнення, систематизація наукових доробків щодо питань соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у службі пробації – для з'ясування сутності основних понять дослідження, обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до відповідного виду професійної діяльності; *емпіричні* – метод експертних оцінок, діагностичний метод (опитування, спостереження, анкетування, тестування, бесіда), а також педагогічний експеримент, аналіз, узагальнення, порівняння та систематизація експериментальних даних – для перевірки педагогічних умов підготовки працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням; *статистичні* – кількісний і якісний аналіз результатів дослідження – для узагальнення даних експериментальної роботи, методи математичної статистики, зокрема t-критерій Стьюдента, χ^2 -Пірсона та кореляційний аналіз, – для виявлення статистичної значущості отриманих результатів.

Наукова новизна очікуваних результатів полягає в тому, що:

- *уперше* визначено, теоретично обґрунтовано й експериментально апробовано

педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням (актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери; створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери з неповнолітніми правопорушниками); висвітлено сутність і складові підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням;

- *уточнено та конкретизовано* понятійно-термінологічний апарат дослідження, зокрема поняття „майбутній працівник соціальної сфери”, „підготовка майбутнього працівника соціальної сфери”, „соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням”; критерії, показники й рівні підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням;

- *подальшого розвитку* набули теоретичні положення щодо соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми з кримінальною поведінкою; організації в закладах вищої освіти професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу осіб „групи ризику” з урахуванням конкретних умов професійної діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в упровадженні та експериментальній перевірці в освітньому процесі закладу вищої освіти форм, методів і засобів підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також можливості застосування розроблених навчальних програм курсів варіативної частини навчального плану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери: „Основи соціальної роботи в службі пробації” та „Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи”; розробці навчально-методичного посібника „Гендерночутливий підхід у роботі з вразливими верствами населення у соціально-правовій сфері”, тестових завдань для оцінки знань майбутніх працівників соціальної сфери з правозахисної тематики та професійної етики працівників служби пробації, які (знання) необхідні в процесі соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, і картки оцінювання рівнів сформованості професійних умінь і навичок, необхідних для здійснення майбутнім працівником соціальної сфери соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані для подальшого вдосконалення теорії та практики професійної освіти, зокрема для організації індивідуальної роботи, розроблення навчальних програм і програм педагогічних практик, коригування навчальних планів, у системі підвищення кваліфікації як педагогічних працівників, так і працівників соціальної сфери, у підготовці

посібників, програм навчальних дисциплін, у позааудиторній виховній роботі зі студентами.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради (довідка № 01-13/352 від 18.05.2018 р.), Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ) (довідка № 1/710 від 15.06.2018 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 773/01 від 16.05.2018 р.) та Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 1488 від 20.06.2018 р.).

Особистий внесок здобувача в роботах, що опубліковані у співавторстві, полягає в: узагальненні зарубіжного досвіду застосування альтернативних видів покарання щодо неповнолітніх [1]; дослідженні особливостей підготовки соціальних педагогів до соціального виховання дітей із числа внутрішньо переміщених осіб [8]; висвітленні суті підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми правопорушниками [9]; розкритті сутності соціально-педагогічного супроводу працівниками соціальної сфери [10]; визначенні сутності соціально-педагогічного супроводу в умовах підвищення соціальних ризиків [11]; аналізі теоретико-методологічних аспектів ресоціалізації неповнолітніх правопорушників [14]; обґрунтуванні принципів гендерночутливого підходу в процесі ресоціалізації неповнолітніх [15].

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації було представлено в повідомленнях на наукових, науково-практичних і науково-методичних конференціях різного рівня: *Міжнародних*: „Перспективи розвитку вищої школи” (Гродно, 2016), „International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences” (Kielce, 2016), „Посттравматичний стрес: дорослі, діти та родини в ситуації війни” (Київ, 2017); *Всеукраїнських*: „Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи” (Івано-Франківськ, 2016), „Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку” (Запоріжжя, 2016), „Соціально-правові та організаційно-управлінські аспекти роботи працівників соціальної й освітньої сфер з різними суб’єктами сучасного соціуму” (Харків, 2016), „Модифікація концепції соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи в Україні у контексті реалізації Цілей сталого розвитку суспільства” (Харків, 2017); *регіональній*: „Сучасні підходи до формування професійної самосвідомості фахівців соціальної сфери в умовах реалізації гендерної політики в Україні” (Харків, 2017).

Основні результати дисертаційної роботи обговорювалися й були позитивно оцінені на щорічних звітних наукових конференціях, на засіданнях кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради (2016 – 2018 рр.) та на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” (2016 – 2018 рр.).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації відображено в 16 публікаціях автора, із них 9 – одноосібних; 1 – навчально-

методичний посібник; 5 – у наукових фахових виданнях України, зокрема – 3 видання, що включені до наукометричної бази Index Copernicus; 3 – у зарубіжних наукових виданнях; 7 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (280 найменувань, із них 14 – іноземною мовою) і 10 додатків на 82 сторінці. Робота містить 18 таблиць, 15 рисунків. Повний обсяг роботи становить 302 сторінки, із них 166 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, наукову новизну, практичне значення, наведено дані щодо апробації та впровадження результатів дисертаційної роботи в освітній процес закладів вищої освіти.

У першому розділі **„Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у службі пробації”** на підставі аналізу наукової літератури висвітлено витoki та ступінь розробленості проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в службі пробації; схарактеризовано соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як сучасний педагогічний феномен; проаналізовано стан підготовки майбутніх працівників соціальної сфери в системі вищої освіти до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що досліджувана проблема має глибокі історичні корені й на сьогодні характеризується різноманіттям і часто суперечливістю підходів щодо її висвітлення в межах різних наукових парадигм. Узагальнення дало можливість виокремити три основних напрями її наукового осмислення: по-перше, праці щодо філософії, методології та різноманітних практик застосування покарань до правопорушників, поява яких сприяла становленню сучасної концепції покарання з випробуванням, яка кардинально відмінна від тих, що до цього мали місце в історії людства, оскільки характеризується гуманістичною спрямованістю, орієнтована на турботу про кожного члена суспільства, актуалізує виховний потенціал громади (Ч. Беккарія, Ж. Бріссо де Варвіля, Г. Гарофало, А. Принса, Дж. Романьозі, Е. Феррі та ін.); по-друге, наукові дослідження сучасних учених, які з педагогічних позицій розглядають соціалізацію неповнолітніх правопорушників як феномен, що залежить від сформованого в особистості світобачення та світосприйняття, прищеплених навичок поведінки, набутого досвіду, а також від реалізованих країною соціальної політики, практик захисту та підтримки, педагогічних впливів освітніх інститутів держави, а головне – від наявності професійно підготовлених суб'єктів соціального виховання (О. Беца, С. Горенко, Т. Журавель, С. Замула, О. Могілко, В. Оржеховська, І. Парфанович, О. Третяк, С. Харченко, І. Цибуліна, Ю. Чернецька, О. Шароватова та ін.); по-третє, дослідження щодо підготовки працівників соціальної сфери до соціальної та соціально-педагогічної роботи з правопорушниками, у тому числі неповнолітніми, у пенітенціарній системі та, зокрема, у службі пробації (В. Бадира, О. Караман,

І. Стеценко, О. Суботенко, М. Ткаченко, С. Чебоненка, І. Яковець, О. Янчука, Д. Ягунов та ін.).

З огляду на багатовекторність наукових досліджень і, відповідно, наукових тлумачень основних понять, пов'язаних з актуалізованою в роботі проблематикою, зміст центрального поняття дослідження „*майбутній працівник соціальної сфери*” визначаємо так: майбутній працівник соціальної сфери – це спеціаліст із соціального виховання, який допомагає різним категоріям клієнтів, зокрема неповнолітнім правопорушникам, вирішувати проблеми, що виникають у процесі соціалізації, залучаючи для цього необхідні ресурси, забезпечуючи взаємодію між клієнтом і соціальними установами й середовищем загалом, підвищуючи відповідальність соціальних інститутів і громади за супровід клієнта, впливаючи на соціальну політику у сфері захисту прав неповнолітніх. Важливо при цьому відзначити, що в умовах реформування пенітенціарної системи в Україні роль працівників соціальної сфери як суб'єктів соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, особливо актуалізується в службі пробації.

Сутність ще одного з ключових понять дослідження, а саме поняття „пробація”, в роботі схарактеризовано з урахуванням визначення, що фігурує в Законі України „Про пробацію”, де вказано, що пробація – це система наглядових і соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Відповідно, у межах дослідження будемо розглядати службу пробації як організація діяльність якої передбачена законодавством держави та забезпечує здійснення процесу виконання в суспільстві покарань і заходів виховного впливу.

Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників розуміється в роботі як процес, що передбачає спільну взаємодію, взаємодопомогу суб'єкта й об'єкта супроводу на основі прогнозування перспектив поведінки дитини й оцінки її самопроявів, спрямований на забезпечення необхідної допомоги, підтримки, стимулювання осмислення неповнолітнім правопорушником себе як особистості, забезпечення його соціально прийнятної поведінки, спілкування, допомоги в навчанні, отриманні професії, необхідної для повноцінної життєдіяльності та професійного самовизначення, спонукання до самостійності, засвоєння нових соціальних ролей, накопичення досвіду відповідної соціальної поведінки.

Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням, витлумачено в дослідженні як особливу форму надання особі соціально-педагогічної та психологічної допомоги, патронаж неповнолітнього правопорушника та його родини; комплексний соціально-педагогічний процес, обумовлений розумінням індивідуальних особливостей дитини, яка досягла віку кримінальної відповідальності (загальний вік 16 років і з 14 років за окремі злочини, передбачені статтями 115-117; 112, 348, 379, 400, 443; 121, ч.3 ст. 345, 346, 350, 377, 398; 122, ч. 2 ст. 345, 346, 350, 377, 398; 113; 257; 258; 147 і 349; 152; 153; 185, ч.1. ст. 262, 308; 186, 262, 308; 187, ч.3 ст. 262, 308; 189, 262, 308; ч.2 ст. 194, 347, 352, 378, ч.2 та ч.3 399; 277; 278; ч. 2 та 3 ст. 289; 296 Кримінального кодексу України), і спрямований на забезпечення зміни соціально-

негативних суспільно-значущих поглядів, інтересів, цілей, які склалися в неповнолітнього правопорушника раніше під впливом несприятливих чинників соціалізації, на соціально позитивні.

Доведено, що соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, – це в першу чергу сприяння їхній соціалізації через соціальне виховання та розвиток задля їх підготовки до подальшого життя в суспільстві, а також педагогічна корекція, необхідна для ліквідації соціально-педагогічної занедбаності, затримки інтелектуального розвитку, і сприяння відповідальному ставленню неповнолітніх правопорушників до свого фізичного та психічного здоров'я. Ефективність здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, залежить від правильності вибору працівником соціальної сфери форм і методів роботи з неповнолітнім правопорушником.

З урахуванням зазначеного вище базове поняття дослідження „*підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням*” визначено як процес набуття студентами – майбутніми соціальними працівниками сукупності знань, умінь і навичок, які використовуються під час роботи в колі специфічних соціальних проблем (профілактика повторних правопорушень, антисоціальних явищ, профілактика алко- та наркозалежності, педагогічної занедбаності та безпритульності тощо) із ресоціалізації неповнолітнього правопорушника, результатом якого (процесу) є здатність майбутнього працівника соціальної сфери вирішувати відповідні професійні завдання (освітні, соціально-терапевтичні, правозахисні, психолого-реабілітаційні, консультаційні тощо).

У дослідженні схарактеризовано стан підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у закладах вищої освіти (Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради (експериментальна група (ЕГ) – 100 респондентів) і Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ), Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (контрольна група (КГ) – 115 респондентів) і встановлено, що в змісті професійної підготовки фахівців бракує предметів, які безпосередньо забезпечували б набуття майбутніми працівниками соціальної сфери знань, умінь і навичок, необхідних для роботи в службі пробації.

З урахуванням означених вище складників професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери визначено критерії й обґрунтовано відповідні показники: *мотиваційний* (спрямованість до мотивації успіху в майбутній професії; здатність до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням); *когнітивний* (наявність знань нормативно-правової бази України, зокрема й ратифікованих Україною міжнародних документів із питань правозахисту неповнолітніх правопорушників; володіння знаннями щодо професійної етики працівників служби пробації; теоретичні та практичні знання та

вміння, які необхідні в процесі ресоціалізації неповнолітніх); *операційно-діяльнісний* (уміння аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати соціальні проекти й технології, спрямовані на соціально-педагогічний супровід; уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням недискримінаційного підходу), що забезпечило об'єктивну діагностику рівнів (продуктивний, репродуктивний, критичний) підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Перший етап дослідно-експериментальної роботи передбачав перевірку початкового стану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з ЕГ та КГ. Для цього був застосований діагностичний матеріал відповідно до визначених критеріїв, а саме:

- *мотиваційний*: методика оцінки мотивації досягнень А. Мехрабіана та методика самооцінки професійно-педагогічної мотивації (адаптована М. Фетискіним);

- *когнітивний*: тестове завдання для оцінки необхідних у процесі соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх знань майбутніх працівників соціальної сфери з правозахисної тематики та професійної етики працівників служби пробації (авторська);

- *операційно-діяльнісний*: картка оцінювання рівнів сформованості професійних умінь і навичок, необхідних для здійснення майбутнім працівником соціальної сфери соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням (авторська).

На основі узагальнення результатів проведеної на констатувальному етапі експерименту діагностики встановлено, що підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до досліджуваного виду професійної діяльності знаходиться майже на однаковому рівні в усіх закладах вищої освіти, залучених до експерименту. Так, продуктивний рівень продемонстрували 14 % студентів ЕГ та 12,2 % студентів КГ. Репродуктивний рівень притаманний 43 % студентів ЕГ та 46,1 % студентів КГ відповідно. Критичний рівень показали 43 % студентів ЕГ та 41,7% студентів КГ.

Теоретичний аналіз проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, і результати вивчення стану відповідної підготовки в практиці діяльності закладів вищої освіти стали провідними орієнтирами для розроблення педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

У другому розділі „**Обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням**” теоретично обґрунтовано та розроблено педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування

покарання з випробуванням, та схарактеризовано результати експериментальної реалізації цих умов у практиці підготовки фахівців закладів вищої освіти.

Проведений вище теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, забезпечив обґрунтоване визначення *педагогічних умов* такої підготовки, а саме: актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери; створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери із суб'єктами соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Перша умова – *актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням*, – передбачає озброєння студентів знаннями про нормативно-правову базу України, зокрема ратифіковані Україною міжнародні документи, з правозахисної тематики щодо неповнолітніх правопорушників, про професійну етику майбутнього працівника служби пробації під час здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх.

Упровадження умови відбувалося через такі заходи: залучення викладачів до розроблення та збагачення відповідного змістово-методичного забезпечення освітнього процесу, прогнозування досягнень студентів шляхом організації методичного семінару „Інтеграція елементів змісту навчальних дисциплін у процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери в службі пробації”; наповнення змісту робочих програм навчальних дисциплін темами для формування й розвитку цілісної системи знань, умінь і навичок, необхідних майбутньому працівнику соціальної сфери в службі пробації в процесі ресоціалізації неповнолітніх. Зокрема зміст навчальних програм було доповнено такими темами: „Історія України” – „Історичні етапи становлення пенітенціарної системи в Україні”; „Правові засади сучасної держави” – „Альтернативні форми покарання у зарубіжних країнах світу та в Україні”; „Людина в сучасному соціумі” – „Профілактика делінквентної поведінки у соціумі”; „Вступ до спеціальності” – „Неповнолітні правопорушники як об'єкти соціальної роботи”; „Загальна, вікова та педагогічна психологія” – „Психологічні особливості неповнолітніх із девіантною поведінкою”; „Філософія” – „Філософський аспект злочину та покарання”; „Основи соціально-педагогічних досліджень” – „Соціально-педагогічні діагностики в службі пробації із засудженими до різних видів покарання”, „Використання інноваційних методів у процесі ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від відбування покарання”; „Психолого-педагогічні засади міжособистісного спілкування” – „Соціально-педагогічні засоби формування комунікативної взаємодії із неповнолітніми правопорушниками”; „Основи соціально-педагогічного тренінгу” – „Інноваційні методики в процесі реалізації пробаційних програм”; „Основи соціально-правового захисту дитинства. Методика правового виховання та

профілактика правопорушень” – „Нормативно-правове регулювання прав дитини, яка перебуває в конфлікті із законом”; „Моделі й технології соціально-педагогічної роботи в країнах світу” – „Міжнародний досвід соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками”; „Методика гендерної освіти” – „Недискримінаційний підхід у роботі з неповнолітніми правопорушниками”; впровадження навчальної дисципліни „Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи” (для студентів 2-го курсу), основною метою якої було забезпечення оволодіння студентам знаннями про реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, систему соціальних, виховних і профілактичних заходів, які застосовуються до засуджених осіб, зокрема й до неповнолітніх правопорушників; інтенсифікація підготовки майбутніх бакалаврів із соціальної педагогіки та соціальної роботи шляхом впровадження елективних курсів і науково-виробничої практики.

Зокрема впровадження елективного курсу „Основи соціальної роботи в службі пробації” (для студентів 4-го курсу) мало на меті вироблення в студентів інтересу до соціальної роботи в службі пробації; ознайомлення їх із сутністю загальних теоретичних проблем і змістом соціальної роботи в службі пробації, із методами та технологіями соціальної роботи в процесі відновного правосуддя та медіації, пробації та альтернативних форм покарання; формування в майбутніх фахівців соціальної сфери уявлення про міжнародний і вітчизняний досвід становлення та розвитку соціальної роботи в пенітенціарній системі; вивчення студентами сучасних підходів до обґрунтування напрямів діяльності працівників соціальної сфери у системі пробації, зокрема із застосуванням недискримінаційного підходу.

Особливою комплексною інтегрованою одиницею закріплення теоретичних знань була науково-виробнича практика в службі пробації, а саме „Волонтерська практика” (для студентів 4-го курсу). Метою відповідної практики було набуття студентами досвіду професійної та психологічної адаптації до професії майбутнього працівника соціальної сфери, ознайомлення з особливостями роботи майбутнього фахівця, з призначенням і реальним станом сфери соціально-педагогічної діяльності, отримання можливості вибору на пряму своєї волонтерської, а згодом і професійної діяльності в службі пробації.

Друга педагогічна умова – *використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери* – забезпечувала формування в студентів умінь аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати соціальні проекти й технології соціально-педагогічного супроводу; умінь здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням недискримінаційного підходу.

Зазначена умова обґрунтовувалася з огляду на затвердженні Міністерством юстиції України вимоги до технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників у службі пробації, що складається з комплексу конкретних соціально-педагогічних технологій: „Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення” (забезпечує об’єктивне передбачення поведінки підлітків, що відображається в досудовій доповіді та в плані соціально-педагогічного супроводу), „Мотиваційне інтерв’ювання” (є

спланованим способом спілкування з клієнтами, який зменшує опір і заохочує клієнтів знайти спосіб вирішення їхніх проблем самостійно) та „Ведення випадку” (цілісне оцінювання соціальної проблеми й визначення потреб дитини та пріоритетів у їх задоволенні). Означена умова реалізовувалася шляхом упровадження в освітній процес відповідних контекстних технологій навчання („Вирішення кейс-ситуацій”, ділові ігри „Волонтер пробації”, „Судові баталії”, „Професійна етика – запорука успіху в професії”, „Оцінка ризиків скоєння повторного правопорушення як основа ресоціалізації”, „Примирення”, „Пробаційні програми шлях до виправлення”, „Поведінка – це дзеркало, де кожен показує свою зовнішність”, „Особа, яка скоїла злочин”, „Фактор ризику”, „Мотиваційне інтерв’ювання: когнітивний дисонанс чи рефлексія”, „Коло”, „Недискримінаційний підхід до вирішення кейсів клієнтів служби пробації” тощо), метою яких було наближення освітнього процесу до реалій професійної діяльності в службі пробації.

Застосування контекстних технологій навчання сприяло розвитку в студентів творчого мислення, формуванню умінь визначати власну позицію та використовувати набуті психолого-педагогічні та соціально-педагогічні знання в різних навчально-професійних умовах.

Третя педагогічна умова – *створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери із суб’єктами соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками* – забезпечувала формування мотивації успіху в майбутній професії, здатності та інтересу до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарань з випробуванням.

Упровадження цієї умови відбувалося шляхом залучення студентів до різних форм позааудиторної діяльності на засадах соціального партнерства, зокрема у сфері наукової діяльності. Зокрема студенти брали участь у конференціях, що проходили в Центр-музеї А.С.Макаренка при Курязькій виховній колонії („Соціально-правові та організаційно-управлінські аспекти роботи працівників соціальної й освітньої сфер з різними суб’єктами сучасного соціуму” (2016); „Сучасні підходи до формування професійної самосвідомості фахівців соціальної сфери в умовах реалізації гендерної політики в Україні” (2017); „Шляхи та перспективи зміни концепції соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи у контексті реалізації Цілей сталого розвитку суспільства” (2017) та ін.). Соціальними партнерами проведених заходів були Центр денного перебування для підлітків „Компас” Харківського благодійного фонду „Благо”, Відновлювально-реабілітаційний центр „Маяк здоров’я” Харківської області, Наркологічний центр соціальної адаптації „Позитив” м. Харків, Спортивно-психологічний центр реабілітації алко- і наркозалежних „Радуга”, благодійний фонд „Матері проти наркотиків”, управління Державної пенітенціарної служби України в Харківській області та ін.

Особливо дієвим у формуванні позитивного ставлення до взаємодії з неповнолітніми правопорушниками було залучення студентів до волонтерської діяльності в службі пробації. Для забезпечення підготовки студентів до цього нового в Україні виду волонтерства експертною групою було створено інноваційний проект „Гендерний відкритий університет – Школа волонтерства” за підтримки Харківської

міської ради в рамках реалізації міського соціального проекту „Єдина соціальна мережа”. Соціальними партнерами-співорганізаторами виступили Центр гендерної культури та Північно-Східне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції.

У процесі реалізації проекту відбулися тренінгові заняття за спеціально розробленою, затвердженою ректором Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради й погодженою із соціальними партнерами програмою „Підготовка волонтерів до роботи в службі пробації”. Під час участі студентів у тренінгу було актуалізовано всі розроблені нами педагогічні умови, що не лише зумовило ефективну підготовку майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми правопорушниками, а й забезпечило практичну участь студентів у роботі служби пробації у ролі волонтерів.

Перевірка педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, була здійснена за програмою констатувального етапу експерименту через діагностику студентів КГ та ЕГ за вказаним вище діагностичним інструментарієм (див. табл. 1).

Для визначення достовірності збігів і відмінностей результатів діагностування студентів КГ та ЕГ проведено кількісний аналіз за допомогою t-критерія Стьюдента та χ^2 -Пірсона, а для виявлення статистичної значущості отриманих результатів – кореляційний аналіз.

Таблиця 1

Динаміка результатів експериментальної роботи (у %)

Критерії	Етапи експерименту	Рівні					
		Продуктивний		Репродуктивний		Критичний	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
	констат.	10	7	45	47	45	46
	контр.	22	9,6	56	48,7	22	41,7
	констат.	19	20	41	42,6	40	37,4
	контр.	30	21,7	54	47	16	31,3
	констат.	13	10,4	43	48,7	44	40,9
	контр.	23	13	57	52,2	20	34,8

Результати контрольного експерименту за мотиваційним критерієм показали, що студенти ЕГ стали більш умотивованими до успіху в професійній діяльності, що забезпечило покращення результатів на продуктивному рівні на 12 %, репродуктивному на 11 % та зменшення критичного рівня на 23 %. Отримані дані показали, що студенти виявляють щирий інтерес і позитивне ставлення до того, що пов'язано з професійною діяльністю працівника соціальної сфери, прагнуть до саморозвитку та самовдосконалення, активно беруть участь у професійно важливих справах.

Результатом діагностичного рівня за когнітивним критерієм стало значне покращення (продуктивного рівня на 11 %, репродуктивного – на 13 %, критичний рівень зменшився на 24 %) професійних знань, які лежать в основі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного

супроводу (специфіка соціальної роботи з неповнолітнім правопорушником і його сім'єю; характеристики технологій і методів соціальної роботи з неповнолітнім правопорушником з урахуванням його особливостей; способи здійснення ресоціалізаційних/пробаційних програм, відновлювальних практик тощо). Зауважимо, що студенти ЕГ, на відміну від студентів КГ, більш вільно та впевнено відповідали на питання щодо здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх у службі пробації, оперували поняттями „пробація”, „досудова пробація”, „наглядова пробація”, „пенітенціарна пробація”, „досудова доповідь”, „волонтер пробації”, „ресоціалізація”, „неповнолітні правопорушники” тощо.

За результатами проведеного експериментального дослідження операційно-діяльнісного критерію встановлено, що покращення відбулися в ЕГ на продуктивному рівні на 10 %, репродуктивному – на 14 %, натомість на критичному рівні відбулося зменшення на 24 %. Студенти ЕГ виявилися більш обізнаними з питань соціально-технологічної, дослідницької, організаційно-управлінської та соціально-проектної діяльності в процесі здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх у службі пробації.

Узагальнення результатів аналізу стану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, засвідчило, що за всіма визначеними критеріями в ЕГ відбулися суттєві зміни (кількість студентів ЕГ, яка знаходилася на критичному рівні, зменшилася на 24 % порівняно з 6,1 % КГ, а приріст за показниками продуктивного рівня підготовки майбутніх працівників склав в ЕГ 11 % порівняно з 2,6 % КГ). Це доводить достатньо високу ефективність розроблених педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, і доцільність їх упровадження в освітній процес закладів вищої освіти.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й практичне розв'язання наукової проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Результати дослідження засвідчили досягнення мети й розв'язання поставлених завдань, що дало змогу зробити відповідні висновки:

1. Порушена проблема є складною, багатоаспектною, має глибокі історико-філософські корені й актуалізована в контексті різних наукових галузей та дослідницьких напрямів (розвідки щодо філософії, методології та різноманітних практик застосування покарань до правопорушників; наукові праці щодо розуміння соціалізації неповнолітніх правопорушників із педагогічних позицій; наукові праці щодо підготовки працівників соціальної сфери до соціальної та соціально-педагогічної роботи з правопорушниками, у тому числі неповнолітніми, у пенітенціарній системі та зокрема в службі пробації).

2. Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням розглянуто як специфічний

соціально-педагогічний феномен, особливу форму надання особі соціально-педагогічної та психологічної допомоги, що передбачає патронаж неповнолітнього правопорушника та його родини й передбачає не виправлення недоліків, а пошук прихованих ресурсів розвитку особистості, з опорою на власні можливості та створення на цій основі соціально-педагогічних умов для успішної ресоціалізації й адаптації неповнолітнього в суспільстві.

Підготовку майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням визначено як процес набуття майбутніми працівниками соціальної сфери сукупності спеціальних знань, умінь і навичок, які використовуються під час роботи з ресоціалізації неповнолітнього правопорушника, й результатом якого є здатність майбутнього працівника соціальної сфери вирішувати відповідні професійні завдання (освітні, соціально-терапевтичні, правозахисні, психолого-реабілітаційні, консультаційні тощо).

3. Оцінка сучасного стану досліджуваної проблеми у практиці роботи закладів вищої освіти свідчить про недостатню репрезентованість у змісті професійної освіти майбутніх працівників соціальної сфери навчальних дисциплін, питань та тем, що забезпечують відповідну підготовку фахівців. На основі обґрунтування критеріальної бази дослідження (мотиваційний, когнітивний операційно-діяльнісний критерії) здійснено діагностику рівня підготовки в майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарань з випробуванням, констатовано що такий рівень є переважно репродуктивним та критичним.

4. Теоретично обґрунтовано та розроблено педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у службі пробації: актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери; створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери з неповнолітніми правопорушниками. Упровадження педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, здійснювалося комплексно та послідовно.

5. Результати експериментального дослідження засвідчили суттєву позитивну динаміку рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, в студентів ЕГ. Так, в ЕГ кількість студентів із продуктивним рівнем підготовки на контрольному етапі експерименту, у порівнянні із констатувальним збільшилася на 11 %, а в КГ – лише на 2,6 %; кількість студентів із репродуктивним рівнем у ЕГ збільшилася на 13 %, у КГ – усього на 3,5 %. Водночас кількість студентів ЕГ, віднесених до критичного рівня, зменшилася на 24 %, а результати діагностування студентів КГ показали зменшення цього ж рівня

лише на 6,1 %. Порівняльний аналіз отриманих даних із застосуванням методів математичної статистики засвідчив результативність упровадження в освітній процес закладу вищої освіти розроблених педагогічних умов.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Подальшої розробки потребують питання підготовки працівників служби пробації до реалізації пробаційних програм для неповнолітніх правопорушників з урахуванням недискримінаційного підходу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчально-методичний посібник:

1. Анголенко В. В., Белоліпцева О. В., Грошова О. В., Дьоміна Ю. В., Ісаєва Т. А., Лисенко Ю. О., Рассказова О. І., Преображенська В. М., Ткаченко М. Є., Чернецька Ю. І., Цибуліна І. В. Гендерночутливий підхід у роботі з вразливими верствами населення у соціально-правовій сфері: навч.-метод. посіб. за заг. ред. Т. В. Отрошко. Харків: ХГПА, 2017. 78 с.

Статті в наукових фахових виданнях України, зокрема тих, які включені до міжнародних наукометричних баз:

2. Анголенко В. В. Пробація як форма ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2015. Вип. № 8 (52). С. 234–240. (*Index Copernicus*).

3. Анголенко В. В. Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як процес відновлення соціального статусу особистості в умовах розбудови правового суспільства в Україні. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2016. Вип. № 48 (101). С. 51–58.

4. Анголенко В. В. Сутність, причини та наслідки девіантної поведінки неповнолітніх у контексті розвитку системи пробації в Україні. *Педагогічні науки*. Херсон, 2017. Вип. LXXVII. Т. 2. С. 142–149. (*Index Copernicus*).

5. Angolenko V. V. Professional training of agents performing social and pedagogical support of minor offenders in the conditions of reforming of penal system in Ukraine. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2018. Вип. № 43. С. 7–23.

6. Анголенко В. В. Спецкурс „Основи соціальної роботи в служби пробації” як інструмент вдосконалення професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери у сучасних умовах. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Северодонецьк, 2018. Вип. 3 (84). Ч. 2. С. 6–14. (*Index Copernicus*).

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

7. Angolenko V. V. Training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation: result of experimental introduction of pedagogical conditions. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2018. P. 7–11.

8. Анголенко В. В., Пахомова Л. В. Підготовка соціальних педагогів до використання інноваційних методів у соціальному вихованні дітей із числа внутрішньо переміщених осіб із проявами посттравматичного стресу. *Post-traumatic*

stressdisorder: Adults, Children and Families in a War Situation: International Scientific and Practical Edition. Vol. I–III. Warsaw–Kyiv. PAN-Gnosis, 2017/2018. P. 102–113.

9. Анголенко В. В., Рассказова П. І. Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до роботи у напрямі декриміналізації дитячого та молодіжного середовища в умовах Євроінтеграції. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings, June 28-30, 2016*. Kielce: Holy Cross University, 2016. P. 38–41.

Статті та тези в збірниках матеріалів конференцій:

10. Анголенко В. В., Рассказова О. І. Проблематизація соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх працівниками соціальної сфери. *Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку: тези доповідей другої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17–18 березня 2016 р.)*. Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2016. С. 12–14.

11. Анголенко В. В., Рассказова О. И. Социально-педагогическое сопровождение несовершеннолетних правонарушителей работниками социальной сферы в условиях повышения социальных рисков в обществе. *Перспективы развития высшей школы: материалы IX Международной научно-методической конференции / редкол.: В. К. Пестис [и др.]*. Гродно: ГГАУ, 2016. С. 69–71.

12. Анголенко В. В. Зміст форми та методи соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників в умовах впровадження альтернативних форм покарання дітей та молоді в Україні. *Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи: тези доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 26 травня 2016 р.)*. Івано-Франківськ: НАІР, 2016. С. 129–132.

13. Анголенко В. В. Social-pedagogical support of minor offenders by works of the social sphere under conditions of increase of social risks in society. *Personality development in the age of globalization*. Kramatorsk, 2016. P. 92–95.

14. Анголенко В. В., Анголенко П. О. Ресоціалізація неповнолітніх засуджених в умовах реформування кримінально-виконавчої системи. *Соціально-правові та організаційно-управлінські аспекти роботи працівників соціальної й освітньої сфер з різними суб'єктами сучасного соціуму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків–Куряж, 15 грудня 2016 р.) / Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової*. Харків: ФОП Петров В. В., 2016. С. 113–116.

15. Анголенко В. В., Анголенко П. О. Гендерний аспект ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. *Сучасні підходи до формування професійної самосвідомості фахівців соціальної сфери в умовах реалізації гендерної політики в Україні: матеріали Регіональної науково-практичної конференції (Харків–Куряж, 23 березня 2017 р.) / Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової*. Харків: ФОП Петров В. В., 2017. С. 141–143.

16. Анголенко В. В. Технології реалізації гендерночутливого підходу в роботі працівників соціальної сфери з неповнолітніми правопорушниками. *Модифікація концепції соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи в Україні у контексті реалізації Цілей сталого розвитку суспільства: матеріали Всеукраїнської*

науково-практичної конференції (Харків–Куряж, 14 грудня 2017 р.) / Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ФОП Петров В. В., 2017. С. 12–14.

АНОТАЦІЇ

Анголенко В. В. Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Державний вищий навчальний заклад „Донбаський державний педагогічний університет”. – Слов’янськ, 2018.

У дисертації здійснено теоретичний аналіз проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; уточнено та визначено поняття „майбутній працівник соціальної сфери”, „підготовка майбутнього працівника соціальної сфери”, „соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням”; теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери: актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери; створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери із суб’єктами соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками; визначено критерії (мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний), показники (спрямованість до мотивації успіху в майбутній професії; здатність до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; наявність знань нормативно-правової бази України, зокрема ратифікованих Україною міжнародних документів із питань правозахисту неповнолітніх правопорушників; володіння знаннями щодо професійної етики працівників служби пробації; теоретичні та практичні знання та вміння, які необхідні в процесі ресоціалізації неповнолітніх; уміння аналізувати, прогнозувати, розробляти й утілювати соціальні проекти й технології з питань соціально-педагогічного супроводу; уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням недискримінаційного підходу) та рівні (продуктивний, репродуктивний, критичний).

Ключові слова: працівник соціальної сфери, підготовка майбутніх працівників соціальної сфери, соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, неповнолітній, служба пробації.

Анголенко В. В. Подготовка будущих работников социальной сферы к осуществлению социально-педагогического сопровождения несовершеннолетних, освобождённых от отбывания наказания с испытанием. – Квалификационный научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук (доктора философии) по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Государственное высшее учебное заведение „Донбасский государственный педагогический университет”. – Славянск, 2018.

В диссертации осуществлён теоретический анализ проблемы подготовки будущих работников социальной сферы к осуществлению социально-педагогического сопровождения несовершеннолетних, освобождённых от отбывания наказания с испытанием; уточнены и определены понятия „будущий работник социальной сферы”, „подготовка будущего работника социальной сферы”, „социально-педагогическое сопровождение несовершеннолетних, освобождённых от отбывания наказания с испытанием”; теоретически обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия подготовки будущих работников социальной сферы: актуализация потенциала элементов содержания профессиональной подготовки будущих работников социальной сферы к осуществлению социально-педагогического сопровождения несовершеннолетних, освобождённых от отбывания наказания с испытанием; использование контекстных технологий обучения в процессе профессиональной подготовки будущих работников социальной сферы; создание мотивации к социальному партнёрству как основы практического взаимодействия будущих работников социальной сферы с субъектами социальной работы с несовершеннолетними правонарушителями; определены критерии (мотивационный, когнитивный, операционно-деятельностный), показатели (направленность к мотивации успеха в будущей профессии, способность к реализации профессиональных целей, в частности к осуществлению социально-педагогического сопровождения несовершеннолетних, освобождённых от отбывания наказания с испытанием, наличие знаний нормативно-правовой базы Украина, в том числе ратифицированных Украиной международных документов по вопросам правозащиты несовершеннолетних правонарушителей; владение знаниями о профессиональной этике работников службы пробации; теоретические и практические знания и умения, которые необходимы в процессе ресоциализации несовершеннолетних, умение анализировать, прогнозировать, разрабатывать и осуществлять социальные проекты и технологии по вопросам социально-педагогического сопровождения, умение осуществлять социально-педагогическое сопровождение несовершеннолетних, освобождённых от отбывания наказания с испытанием, с учётом недискриминационного подхода) и уровни (продуктивный, репродуктивный, критический).

Ключевые слова: работник социальной сферы, подготовка будущих работников социальной сферы, социально-педагогическое сопровождение несовершеннолетних, освобождённых от отбывания наказания с испытанием, несовершеннолетний, служба пробации.

Angolenko V.V. Training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation. – Qualification scientific work with the manuscript.

The thesis for a degree of the candidate of pedagogical sciences (the doctor of philosophy) in specialty 13.00.05 – social pedagogics. – State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University”. – Sloviansk, 2018.

In the thesis the theoretical analysis of a problem of training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation has been carried out; the concepts “future worker of the social sphere”, “training of future worker of the social sphere”, “social and pedagogical support of the minors exonerated with probation” have been specified and defined; pedagogical conditions of training of future workers of the social sphere have been theoretically proved and experimentally checked: updating of potential of elements’ content of professional training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation (consists in fitting out of students with knowledge of regulatory and legal framework of Ukraine and International, ratified by Ukraine, documents on human rights subject concerning minor offenders; knowledge of professional ethics of future employee of probation service at implementation of social and pedagogical support of minors); use of contextual technologies of training in the course of professional training of future workers of the social sphere (it has provided formation in students of abilities to analyze, predict, develop and to carry out social projects and technologies for implementation of social and pedagogical support; abilities to carry out social and pedagogical support of the minors exonerated with probation taking into account non-discriminatory approach); creation of motivation to social partnership as bases of practical interaction of future workers of the social sphere with subjects of social work concerning minor offenders (it has provided formation of motivation of success in future profession, ability and interest in realization of the professional purposes, in particular to implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation); criteria (motivational, cognitive, operational and activity), indicators (orientation to motivation of success in future profession, ability to realization of the professional purposes, in particular for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation, existence of knowledge of regulatory and legal framework of Ukraine and international, ratified by Ukraine, documents on human rights subject of minor offenders; possession of knowledge about professional ethics of employees of probation service; theoretical and practical knowledge and abilities which are necessary in the course of resocialization of minors, ability to analyze, predict, develop and to carry out social projects and technologies for implementation of social and pedagogical support, ability to carry out social and pedagogical support of the minors exonerated with probation taking into account non-discriminatory approach) and level have been defined (productive, reproductive, critical).

Keywords: worker of the social sphere, training of future workers of the social sphere, social and pedagogical support of the minors exonerated with probation, minor, probation service.

Підписано до друку 01.11.2018 р. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Гарнітура Times ET. Умов.-друк. арк. 0,9
Наклад 100 прим. Замов. № 1101/5-18.

Надруковано з готового оригінал-макета у друкарні ФОП В. В. Петров
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис № 2480000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79в, к. 137, тел. (057)78-17-137
e-mail: bookfabrik@mail.ua